

Науковий вісник Чернівецького університету імені
Юрія Федьковича: Історія. – № 2. – 2018. – С. 21.
History Journal of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National
University. – № 2. – 2018. – pp. 21.
DOI
hj.chnu.edu.ua

УДК 94(477.8)«189/191»

© Микола Гуйванюк¹ (Чернівці)

ВПЛИВ ЛІТЕРАТУРНОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ НА РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО ШКІЛЬНИЦТВА У ГАЛИЧИНІ Й БУКОВИНІ (кінець XIX – початок XX ст.)

У статті наголошується, що представники української літературної інтелігенції були одними з найвпливовіших учасників освітнього руху у Галичині й Буковині. Вони одними з перших привернули увагу до потреби освіти серед українського населення. Окрім цього, деякі українські письменники брали безпосередню участь у заснуванні та організації роботи народних шкіл та українських гімназій.

Українським письменникам належала провідна роль у впровадженні у шкільні підручники, а відтак і в навчальний процес термінів «Україна», «українець», «український» замість звичних «Русь», «русин», «руський» які на той час уже були дискредитовані москвофілами і сприймалися як ідентифікація російськості.

Усі створені українськими літераторами підручники базувалися на фонетичному правописі, із залученням творів українських письменників, які сприяли формуванню національно свідомого покоління українців.

Ключові слова: Галичина, Буковина, українські письменники, освіта.

Mykola Huivaniuk (Chernivtsi)

THE INFLUENCE OF LITERARY INTELLIGENTSIA ON THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN SCHOOLING IN GALICIA AND BUKOVYNA (the end of the XIX – and the beginning of the XX century)

***Abstract.** The article reveals the role of representatives of Ukrainian literary intelligentsia in spreading the idea about the need for education among the Ukrainian peasantry of Galicia and Bukovyna.*

Their activities in the field of organization of Ukrainian schooling are shown. It is noted that O. Barvynskyi led to the opening of Ukrainian gymnasiums in Przemysl and Stanislaviv, and S. Smal-Stotskyi to the opening of Ukrainian gymnasiums in Vashkivtsi and Chernivtsi.

The activities of Ukrainian writers in the field of writing textbooks for elementary schools and institutions of secondary education are revealed. It was noted that O. Barvynskyi, A. Krushelnytskyi, O. Popovych, Yu. Romanchuk, S. Smal-Stotskyi and I. Franko most of all contributed to this. The peculiarity of the textbooks which they created was that they were based on phonetic spelling, with the involvement of the works of Ukrainian writers, which contributed to the formation of a national conscious generation of Ukrainians.

On the example of I. Bazhanskyi, U. Kravchenko and O. Makovei the positive results of the combination of the talent of the writer and the skill of the school teacher are shown.

***Keywords:** Galicia, Bukovyna, Ukrainian writers, education.*

На кінець XX ст. у Галичині й Буковині вже була сформована й належно функціонувала мережа початкової та середньої освіти, яку репрезентували народні школи і гімназії. Незважаючи на те, що стан шкільництва в означеному регіоні на кінець 80-х років поліпшився проти стану попередніх

¹ к.і.н., доцент кафедри історії України Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.
PhD in History, Associate Professor, the Department of History of Ukraine, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University.
orcid.org/0000-0002-1614-6173
Email: buk6@ukr.net

десятиліть, все ж впадало у вічі помітне відставання у цій царині порівняно з центральними землями. Це добре простежується у працях І.Франка, які базуються на статистичних джерелах. За його підрахунками, на гімназійну освіту з державної скарбниці з розрахунку на одного жителя Сілезії виділялося 377 крейцерів, Зальцбурга – 30,6, тоді як Галичини – 14 та Буковини – 11 крейцерів¹. Окрім цього, письменник констатував, що в Галичині у 1881 – 1891 роках близько половини дітей шкільного віку не відвідували народної школи, що у кількісному вимірі становило близько 294 тис. осіб².

Незважаючи на постійні заяви та декларації властей щодо піклування та турботу про підданих, на місцях усе виглядало по-іншому. Зокрема, у Галичині польська шляхта, яка переважала у всіх місцевих владних структурах, намагалася всіляко гальмувати розвиток шкільництва шляхом створення різних перешкод народній початковій освіті, зрозумівши, що освіта селянина несе певні загрози, тому що від освіченого мужика не можна чекати безумовної покори. Тому чинилися різноманітні перепони: не виділялося достатньо коштів на будівництво і утримання шкіл та на оплату учителів, надавалися преференції польській мові тощо. Не рідкістю була й маніпуляція певними положеннями законів. Наприклад, крайова шкільна рада Галичини потрактувала окремі положення реформи народних шкіл 1893 р. таким чином, що сільські діти, які навчалися в трьох класах шкіл нижчого типу протягом шести років, не могли прямо переходити до четвертого класу міської школи вищого типу, а були змушені йти до третього класу або на підготовчий курс³. Отже, для того, щоб потрапити до середньої школи, учням доводилося витратити 8 років, але й після цього їх туди уже не приймали за віком. Тобто доступ сільських дітей до гімназії ставав майже неможливим.

Окрім зазначених труднощів, галицькі та буковинські українці стикалися з проблемою нестачі українських гімназій, а у змішаних навчальних закладах – не витримували конкуренції насамперед з поляками у Галичині та з німецьким середовищем у Буковині.

Станом на 1895 рік у Галичині діяло 29 гімназій (у т. ч. дві українські: у Львові і в Перемишлі) та 4 реальні школи⁴. Однак незважаючи на зростання числа українських учнів у гімназіях, їхня питома вага в загальному числі учнів зменшилася. Незначним було число учнів-українців навіть у місцевостях, де більшість становили українці. Наприклад, у 1890/91 навчальному році в Коломийській гімназії із 447 учнів було 174 українці, в Станіславській гімназії із 499 осіб – 119 українців, а в Станіславській реальній школі із 198 учнів лише 22 були українцями⁵. Ще одним суттєвим гальмівним фактором розвитку українського шкільництва була невиправдано мізерна платня учителів народних шкіл. Зокрема, у 1896 р. із 6516 учителів Галичини лише 1041 одержував 600 зл. р. на рік, тобто стільки, як жандарм або скарбовий сторож. Ця сума могла забезпечити дуже скромне життя самотнього вчителя та ще скромніше життя маленької родини. 3451 вчитель отримував заробіток лише 400 зл. р. Тобто їхня зарплата була меншою, ніж утримання поштового коня. А 2318 учителів одержували зарплату 300 зл. р.⁶, тобто менше, ніж витрачалося на утримання злочинця в тюрмі.

Як бачимо, на рубежі XIX – XX ст. українська спільнота Галичини й Буковини зіткнулася з великими труднощами у галузі шкільництва – через надто нечисельну кількість власних урядовців та політиків, які насамперед мали б зайнятися подоланням зазначених труднощів. Натомість окреслені проблеми взялися вирішувати українські літератори, які, маючи патріотичні почуття та певну популярність в народі, намагалися брати на свої плечі цю важку, інколи непосильну їм ношу.

До серйозних труднощів, з якими стикалися галицькі й буковинські українці, варто віднести низький рівень охоплення дітей відповідного віку шкільним навчанням. Причина цього явища полягала в переконаності більшості селянства у відсутності впливу рівня освіченості на стан та результати землеробської праці.

Змінити цю хибну думку взялися українські літератори, які вже встигли здобути певний авторитет у середовищі української спільноти. Насамперед, це стосується письменника-педагога І. Бажанського, який був переконаний, що духовний поступ будь-якої людини тісно пов'язаний зі школою, стверджуючи, що саме школа є розсадником освіти. Працюючи в буковинських селах, І. Бажанський зауважив, що місцеві українські селяни, під впливом певного поступу національного руху, до освіти хлопчиків як майбутніх господарів ставилися прихильніше. В той же час дівчаткам як майбутнім домогосподаркам шкільне навчання, на їхній погляд, було зайвим. Ці помилкові думки письменник намагався розвінчувати при безпосередніх зустрічах з селянами в читальнях,

публікуючи відповідний матеріал у місцевих українських часописах, порушуючи означені питання у окремих художніх творах – віршованому оповіданні «Пропасть» та оповіданні «Рідна дитина».

Зазначена проблематика хвилювала і письменницю Є. Ярошинську, яка у статті «Як ведеться нашим селянкам на Буковині, коло Вікна»⁷ намагалася привернути увагу до хибності підходу щодо непотрібності грамоти жінці. Адже в результаті, будучи цілком залежною від чоловіка, така ка жінка, на думку письменниці, з часом втрачала охоту до мислення, і беззаперечно змушена була лише виконувати його накази.

Письменник русофільського спрямування О. Марков у своїх публікаціях намагався переконати селянство в тому, що певні матеріальні витрати не повинні стати перепоною та виправданням небажання відправляти дітей до школи. Адже «[...] для бідних у першому класі не обов'язково купувати книжки. Дальше можна купляти старі дешевше»⁸.

Факти засвідчують, що з часом кількість українців, охоплених шкільною освітою, збільшувалася, і у зв'язку з цим постали нові виклики, у подоланні яких взяли посильну участь представники української літературної інтелігенції. Одним із таких викликів постала потреба створення нових шкіл з українською мовою викладання та доступності для українських дітей вже існуючих.

Певним чином до розв'язання цієї проблеми долучалися окремі літератори – депутати парламенту та крайових сеймів, зокрема О. Барвінський, Ю. Романчук, В. Гнатюк, О. Колесса та ін. Для привернення уваги до цієї проблеми вони використовували як парламентську трибуну, так і депутатські запити до центральних та місцевих органів влади, що здебільшого давало певні результати.

В. Гнатюк, для прикладу, акцентував увагу на тому, що «[...] число русинів у Австрійській державі доходить до чотирьох мільйонів. ... На так велике число душ, русини не мають жодної високої школи дотепер, середніх мають кілька»⁹. Ю. Романчук домагався справедливого пропорційного розподілу кількості класів з українською та польською мовами викладання у Галичині¹⁰. О. Колесса під час виступу з парламентської трибуни 20.12.1907 р. наголошував, що «[...] школи в руських (українських) обсаджуються селах польськими учителями, а ті виступають ворожо проти населення, котрого діти мають учити»¹¹.

О. Барвінський намагався привернути увагу до потреби засадничих змін українського шкільництва, справедливо зазначаючи: «[...] наші школи народні – то надто теоретичні заведення і замало узглядняють потреби практичного життя. Тепер жиємо в такій добі, ... в котрій уже школа народна мусить приготувати і виховати молодіж до конкуренційної борби народів»¹². Ця пропозиція, на наш погляд, була слухною і спроба її втілення змогла б подолати пасивність українського селянства щодо залучення дітей до шкільного навчання.

Після того, як на рубежі ХХ ст. стали відчутними позитивні зміни у народному шкільництві, перед українською спільнотою постав новий виклик – розширення бази середньої освіти. Для цього насамперед необхідно було створювати українські класи в польсько- та німецькомовних гімназіях і поступово відкривати аналогічні українські заклади. З представників української літературної інтелігенції найбільше до цього спричинився О. Барвінський, який використовував можливості депутата австрійського парламенту та члена крайової шкільної ради Галичини.

Це засвідчують його промови з парламентської трибуни, у яких не тільки звучали заклики про відкриття нових шкіл, але й аргументовано пропонувалися способи їх постійного утримання та наголошувалося на перевагах, що отримає в майбутньому держава від освічених представників українського народу. Завдяки його активній та принциповій позиції, у 1891 р. було відкрито українські класи загальною кількістю 157 учнів у гімназіях Перемишля, Львова, Бродів та Чернівців¹³.

Великою мірою О. Барвінський спричинився до відкриття української гімназії у Перемишлі. З його допомогою ще у 1887 р. було започатковано українські класи в місцевій державній гімназії. В результаті, станом на 1893 р. тут навчалася у семи українських класах 300 учнів. Це дало йому підстави у 1887 р.¹⁴ звернутися з клопотанням до галицького сейму про необхідність відкриття окремої української гімназії.

Як показав досвід, через спротив польської більшості у галицькому сеймі ініціатива Барвінського гальмувалася. Тому він змушений був звернутися безпосередньо до Шкільної комісії у Відні, яка своїм розпорядженням від 24 січня 1895 р. ухвалила відкрити окрему гімназію «[...] з руским язиком викладовим в Перемишлі»¹⁵.

О. Барвінський доклав також чимало зусиль до заснування та організації діяльності української гімназії у Станіславові. У цій справі йому довелося діяти за вже апробованою методикою. Під час чергового засідання галицького сейму 23.01.1896 р. переконав депутатський корпус про необхідність відкриття «[...] руских паралельних класів в гімназії Станіславській»¹⁶, а вже у 1901 р. пролобіював заснування української гімназії у цьому містечку. О. Барвінський і в подальшому надавав посильну допомогу зазначеній гімназії, захищаючи її учнів від утисків окремих шовіністично налаштованих педагогів польської національності. Прикладом цього може стати його депутатське звернення в липні 1907 р. до міністра освіти з приводу «[...] шовініста поляка, котрий десяткує брутально в шкільнім році, так, щоби жаден з них не дійшов до матури (випускних екзаменів. – Авт.)»¹⁷.

Принагідно зазначимо, що на Буковині аналогічну діяльність здійснював професор Чернівецького університету та депутат буковинського крайового сейму С. Смаль-Стоцький, який мав вагомі здобутки у царині української філології. За його активної участі у 1896 році, після тривалих домагань (від 1874 р.) українці Буковини, нарешті, вибороли свій перший навчальний заклад, де були відкриті українсько-німецькі паралельні класи при щойно створеній нижчій німецькій гімназії в Чернівцях. Вона досить швидко здобула популярність серед українців, у результаті чого станом на 1914 рік тут навчалось до 400 учнів-українців¹⁸, стверджує дослідник І. Руснак.

Завдяки клопотанню С. Смаль-Стоцького перед Міністерством освіти Австро-Угорщини, 1 вересня 1912 р. відбулося урочисте відкриття української реальної гімназії у Вашківцях.

Активно сприяли організації діяльності українських гімназій у краї письменники Т. Галіп та О. Маковей, які проводили організаційну роботу з учителями народних шкіл стосовно пошуку майбутніх гімназистів та «[...] спонукали родителів їх посилати до Чернівців»¹⁹.

Збільшення кількості українських шкіл потягнуло за собою потребу підготовки відповідних педагогічних кадрів. У зв'язку з цим для вчителів народних шкіл не вимагалось вищої освіти. Учительські семінарії прирівнювалися до закладів середньої освіти, а навчальні програми із загальноосвітніх предметів сходилися за змістом з програмами для гімназій, що спрощувало підготовку відповідних педагогічних кадрів. У результаті учні гімназій, які у силу своїх матеріальних статків не змогли продовжити навчання в університеті, отримували професію вчителя народної школи у вчительських семінаріях, які були однією із ланок середньої освіти. Попри те, що діючі семінарії у Львові, Тернополі й Станіславові були утраквістичними (двомовними), але внаслідок зловживань місцевої адміністрації відбувалося повне протегування польській мові, прикладом чого може бути випускний іспит у 1890 р., під час якого «[...] із 40 кандидатів учительських до шкіл народних сяке-таке знання руської (української) мови показали лише 7 чоловік»²⁰. Це спонукало О. Барвінського та Ю. Романчука вимагати з парламентської трибуни заснування вчительських семінарій у Галичині й Буковині з українською мовою викладання²¹, що, безперечно, сприяло розвитку українського шкільництва та посиленню національного руху загалом.

Українським літераторам належить провідна роль у впровадженні у шкільні підручники, а відтак і в навчальний процес термінів «Україна», «українець», «український» замість звичних «Русь», «русин», «руський», які на той час уже були дискредитовані москвофілами і сприймалися як ідентифікація російськості. Найактивніше у цій сфері працювали О. Барвінський та Ю. Романчук (Галичина) й С. Смаль-Стоцький і О. Попович (Буковина). Вперше термін «український» запровадив у шкільні підручники О. Барвінський у 1892 р. Для полегшення сприйняття суспільством нового терміна ним було запропоновано перехідну форму «українсько-руський», який через кілька років трансформувався в «український».

У подальшому О. Барвінський використовував будь-яку можливість для розширення сфери вживання української мови у шкільній освіті, використовуючи трибуни австрійського парламенту та галицького сейму.

Під час обговорення видатків міністерства освіти 20.06.1892 р. О. Барвінський намагався привернути увагу до того, що освіченим народ можна зробити тільки навчаючи рідною мовою, а чужою – можна тільки доповнити певні знання²². Свідченням наполегливості та послідовності О. Барвінського в досягненні поставленої мети є його чергова парламентська промова, у якій він переконливо доводив: «Добрий успіх у школі можна тоді лише досягнути, якщо учителі і учительки, а також наглядові органи, добре знають викладову мову. Отже, в руських народних школах – руську мову»²³.

Для підсилення позицій української мови у шкільному навчальному процесі в Галичині О. Барвінський активно використовував свої можливості як депутат галицького крайового сейму. З приводу цього він подав ряд пропозицій щодо обов'язковості використання в навчальному процесі обидвох крайових мов – польської та української²⁴, а також усунення дискримінації української мови представниками польської національності, які мали кількісну перевагу в урядових структурах Галичини²⁵.

Чималу роботу з популяризації ідеї розширення вживання української мови у шкільній освіті здійснив М. Грушевський, використовуючи місцеву пресу, наголошуючи, що «[...] народність, яка вміє держати в своїх руках землю, і утримати освіту свого народу, може вважати своє національне існування збереженим»²⁶.

До важливих напрямків українського шкільництва, де себе повною мірою проявили представники української літературної інтелігенції, варто віднести їхню участь в укладанні шкільних підручників – як через безпосереднє написання підручників, так і через використання їхніх літературних текстів у цих підручниках. Без сумніву, українські літератори відзначилися написанням посібників та підручників з української мови та літератури для різних типів шкіл. Найактивнішими у цій царині були О. Барвінський²⁷, А. Крушельницький²⁸, О. Попович²⁹, Ю. Романчук³⁰ та С. Смаль-Стоцький³¹.

Незважаючи на те, що І.Франко не випустив для початкової чи середньої школи власного підручника, він підтримував цю справу не тільки своїми творами, але й надавав поради та консультації окремим авторам. Про це свідчать листи А. Крушельницького, які безпосередньо стосуються порушеного питання.

Після того, як у 1905 році А. Крушельницький переїхав на учительську роботу до Станіслава, виходячи із власного педагогічного та літературного досвіду, вирішив видати серію підручників з літератури для шкільної молоді. Відомо, що письменник з цього приводу неодноразово радився з І. Франком щодо змісту і напрямку серії, яка стала значним внеском у тогочасну українську педагогіку. Ілюстрацією цієї співпраці є фрагменти їхнього епістолярію. Так, в одному з листів А. Крушельницький повідомляв І. Франку, що приступає до видання «[...] малих підручників для лектури шкільної молодіжі. ... На першу книжку хотів би дуже дати Вашу поему «Іван Вишенський» із моїм оглядом і поясненнями»³². В іншому листі просив «[...] о дозвіл видати 2 – 3 арк. Ваших ліричних поезій»³³.

Усі створені українськими літераторами підручники базувалися на фонетичному правописі, із залученням творів українських письменників. Підібрані тексти виконували не тільки дидактичну функцію, але й розвивальну. Вище згадувані шкільні підручники виконували роль “першої цеглини” у формуванні національно свідомого українця.

Автори намагалися прищепити школярам любов до отчого дому, рідного краю, поступово підводячи до розуміння, що українці є повноцінним представником європейської сім'ї народів, зі своїм давнім і героїчним минулим.

Ще однією важливою рисою підручників варто відзначити їхню соборницьку ідею. Насамперед це стосується географії представлених у них творів українських письменників з обох боків Дніпра. Серед них можна виокремити Т. Шевченка, Г. Квітку-Основ'яненка, Л. Глібова, Є. Гребінку, М. Гоголя, Б. Грінченка, М. Грушевського, Лесю Українку, І. Франка, В. Стефаніка, Ю. Федьковича, О. Кобилянську, О. Маковея та ін.

Характеризована нами навчально-методична література ламала стереотипи, закладені в аналогічних підручниках авторів русофільського спрямування, стала їхнім серйозним конкурентом. Та попри шквал критики останніх та несприйняття ними української ідеї, підручники, авторами і упорядниками яких були представники української літературної інтелігенції, поступово витіснили з навчального процесу аналогічну літературу русофільського змісту.

У зв'язку з тим, що літературна праця не завжди давала достатній матеріальний дохід, більшість письменників мали ще додаткову професію, що забезпечувала стабільний заробіток. Для багатьох це була професія вчителя. Інколи навіть важко визначити, літературна чи педагогічна діяльність була пріоритетною для тієї чи іншої особи. За нашими підрахунками, 33 представники літературної інтелігенції з 83-х, які розглядаються у дослідженні, займалися педагогічною працею, що становить близько 30% від їхньої загальної кількості. Це, зокрема: І. Бажанський, О. Барвінський, К. Горбаль, К. Гриневечева, Б. Заклинський, Р. Заклинський, В. Карбулицький, І. Карбулицький, С. Канюк,

В. Кобилянський, А. Крушельницький, Т. Галіп, Б. Лепкий, О. Маковей, Д. Макогон, К. Малицька, В. Пачовський, М. Підгірянка, О. Попович, Ю. Романчук, І. Синюк, В. Сімович, М. Угрин-Безгрішний, Д. Харов'юк, Г. Цеглинський, С. Яричевський, Є. Ярошинська, О. Дучимінська, О. Шпитко, О. Грицай, К. Студинський, Є. Пігуляк та С. Твердохліб.

Нова генерація українських педагогів-літераторів доволі виразно виділялася на загальному фоні вчителства. Зазвичай вони виходили поза межі усталеної дидактики, регламентованої численними інструкціями наглядових органів, які заформалізували навчальний процес.

Письменники насамперед розгортали активну діяльність щодо покращення навчальної і виховної роботи, намагаючись об'єднати їх в один навчально-виховний процес. Їм вдавалося успішно поєднувати живе слово і творчий підхід. Взірцем такого вчителя був І. Бажанський, який прищеплював дітям любов до України, вчив їх самостійно мислити, шукати шляхи виходу зі складних економічних і політичних обставин, з якими стикалися місцеві українці.

Письменниця У. Кравченко на свій ризик інколи змінювала незрозумілі дітям тексти чужоземних авторів на щось близьке і зрозуміліше. Пропонувала фрагменти «[...] з життя Шевченка, чи його вірш, чи щось із нашої бувальщини, щось інтересне, живе, наше, що в душі залишиться»³⁴.

Позитивною рисою педагогічної діяльності О. Маковея було те, що він всіляко підтримував потяг учнів до творчості, намагався залучати їх до корисної громадської праці. Кілька його талановитих учнів стали відомими письменниками та громадськими діячами. Серед них: Д. Харов'юк, С. Канюк, І. Карбулицький та Г. Гордий (Іван Діброва). Визнанням високої оцінки педагогічного таланту О. Маковея є рядки листа одного із колишніх учнів І. Карбулицького, в якому автор дякує Маковеєві за те, «[...] що в семінарії навчили ви мене бути русином і зацікавили нашою літературою. Хто зна, чи не був би я поміж німцями, не пізнавши Вас»³⁵.

Окрім новацій у навчанні, літератори намагалися внести певні зміни у виховний процес, який у більшості шкіл був відірваний від життя й навчання учнів і, як правило, зводився до муштри, постійних заборон та надмірної суворості.

Отже, представники української літературної інтелігенції були одними з найвпливовіших учасників освітнього руху у Галичині й Буковині. Вони одними з перших привернули увагу до потреби освіти серед українського населення. Окремі українські письменники брали безпосередню участь у заснуванні та організації роботи народних шкіл та українських гімназій.

Українським письменникам належала провідна роль у впровадженні до шкільних підручників, а відтак і в навчальний процес термінів «Україна», «українець», «український» замість звичних «Русь», «русин», «руський», які на той час уже були дискредитовані москвофілами і сприймалися як ідентифікація російськості. Усі створені українськими літераторами підручники базувалися на фонетичному правописі, із залученням творів українських письменників, що, безперечно, сприяло формуванню національно свідомого покоління українців.

¹ І.Франко, *Що коштують наші школи? ...* / [What Do Our Schools Cost?...] , Київ, Наукова думка, 1984, Т. 41, Кн. 1 Економічні праці (1878 – 1887), с. 147.

² І.Франко, *Справи крайові* [Regional Affairs], in: І.Франко, Зібрання творів у п'ятдесяти томах / за ред. Є.Кирилюка, Київ, Наукова думка, 1984, Т. 41, Кн. 1 Економічні праці (1878 – 1887), с. 207.

³ Б.Ступарик, *Шкільництво Галичини (1772 – 1939)* [Schooling of Galicia (1772 – 1939)], Івано-Франківськ, 1994, с. 76.

⁴ С.Баран, *З поля національної статистики галицьких середніх шкіл* [From the Field of National Statistics of Galician Secondary Schools], Львів, 1910, с. 23.

⁵ Б.Ступарик, *Шкільництво Галичини (1772 – 1939)* [Schooling of Galicia (1772 – 1939)], Івано-Франківськ, 1994, с. 76.

⁶ *Szkolnictwo ludowe* (Nowy Sącz), 1896, н. 3. – с. 2.

⁷ Є.Ярошинська *Як ведеться нашим селянкам на Буковині, коло Вікна* [How Are Our Women-Peasants in Bukovina, Near Wiko], in: Народ (Львів), 1890, н. 10, с. 155.

⁸ *Галичанин* (Львів), 1899, н. 145, с. 1.

⁹ Відділ рукописних фондів і текстології інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України (ВРФіТ ІЛ ім. Т.Г.Шевченка НАН України), ф. 83, спр.159, арк. 1.

¹⁰ *Свобода* (Львів), 1902, н.11, с. 1.

¹¹ *Діло* (Львів), 1908, н. 15, с. 1.

¹² [О.Барвінський], *Бесіда посла Олександра Барвінського, виголошена на 33-ім засіданню палати послів державної ради дня 20 н[ового] ст[илю] червня 1891 р. під час спеціальної розправи бюджетової при бюджеті міністерства просвіти* [Speech of Deputy Oleksandr Barvinskyi, Proclaimed on the 33rd Sitting of the Chamber of Ambassadors of the State Council on the 20th [n]ew [s]tyle June 1891 During the Special Discussion of the Budget of the Ministry of Education], Нью-Йорк – Київ, Видавничий дім «Стилос», 2004, Т. 2 (Ч. 3 – 4), с. 909.

¹³ *Діло* (Львів), 1891, – н. 139, с. 1.

¹⁴ *Учитель* (Львів), 1893, н. 21, с. 28-29.

¹⁵ *Учитель* (Львів), 1895, н. 3, с. 45.

¹⁶ ВРФіТ ІЛ ім. Т.Г.Шевченка НАН України, ф.135, спр. 30, арк. 122.

¹⁷ *Діло* (Львів), 1907, н. 151, с. 2.

¹⁸ І.Руснак, І.Червінська, *Народу віддани життя і праця (Творчий шлях Івана Бажанського)* [Life and Work Devoted to People (Creative Path of Ivan Vazhanskyi)], Чернівці, Рута, 2003, с. 25-26.

¹⁹ ВРФіТ ІЛ ім. Т.Г.Шевченка НАН України, ф.59, спр. 690, арк. 1.

²⁰ *Діло* (Львів), 1890, н. 36, с. 1.

²¹ [О.Барвінський], *Бесіда посла Олександра Барвінського, виголошена на 33-ім засіданню палати послів державної ради дня 20 н[ового] ст[илю] червня 1891 р. під час спеціальної розправи бюджетової при бюджеті міністерства просвіти* [Speech of Deputy Oleksandr Barvinskyi, Proclaimed on the 33rd Sitting of the Chamber of Ambassadors of the State Council on the 20th [n]ew [s]tyle June 1891 During the Special Discussion of the Budget of the Ministry of Education], ... с. 914.

²² [О.Барвінський], *Бесіда посла Олександра Барвінського, виголошена на 33-ім засіданню палати послів державної ради дня 20 н[ового] ст[илю] червня 1891 р. під час спеціальної розправи бюджетової при бюджеті міністерства просвіти* [Speech of Deputy Oleksandr Barvinskyi, Proclaimed on the 33rd Sitting of the Chamber of Ambassadors of the State Council on the 20th [n]ew [s]tyle June 1891 During the Special Discussion of the Budget of the Ministry of Education], ... с. 910.

²³ *Діло* (Львів), 1893, н. 24, с. 1.

²⁴ ВРФіТ ІЛ ім. Т.Г.Шевченка НАН України, ф.135, спр. 30, арк. 122.

²⁵ *Діло* (Львів), 1896, н. 7, с. 1.

²⁶ *Діло* (Львів), 1910, н. 117, с. 1.

²⁷ О.Барвінський, *Виймки з народної літератури українсько-руської XIX віку. Для вищих класів середних шкіл* [Extracts from Ukrainian-Rusca Folk Literature of 19th Century. For Upper Classes of Secondary Schools], Львів, 1902, 572 с.; А.Барвінський, *Русская читанка для высшей гимназии* [Rusca Reader for the Upper Gymnasium], Львов, 1870, н. 1. Устная словестность, 475 с.; О.Барвінський, *Читанка для підготовчого класу учительських семінарій* [Reader for the Preparatory Class of Teacher Seminaries], Львів, 1916, 416 с.; О.Барвінський, *Вибір з українсько-руської літератури для III і IV року учительських семінарій* [Choice from the Ukrainian-Rusca Literature for the III and IV Year of the Teachers' Seminaries], Львів, накл. вид-ва шкільних книжок, 1910, 559 с.; О.Барвінський, *Виймки з народної літератури українсько-руської XIX віку: для вищ. клас. сер. Шкіл* [Extracts of Ukrainian-Rusca Folk Literature of the 19th Century: for Upp. Class. of Sec. Schools], Львів, Накл. краєвого фонду, 1905, н. 1, 326 с.; О.Барвінський, *Виймки з українсько-руської усної словесности народної для висш. середн. шкіл* [Extracts of Ukrainian-Rusca Oral Folk-lore for High. Second. Schools], Львів, Накл. краєвого фонду, 1903, 134 с.; О.Барвінський, *Огляд історії українсько-руської літератури* [Review of the History of Ukrainian-Rusca Literature], Львів, 1912, н. 1, 29 с.

²⁸ А.Крушельницький, *Наука рускої мови в середній школі* [Teaching of Rusca Language in Secondary School], Львів: НТШ, 1913, 259 с.; А.Крушельницький, *Руска читанка: Для 1-ї кл. серед. Шкіл* [Rusca Reader: For 1st Cl. of Second. Schools], Львів, НТШ, 1913, 259 с.; А.Крушельницький, *Руска читанка: Для 2-ї кл. серед. Шкіл* [Rusca Reader: For 2nd Cl. of Second. Schools], Львів, НТШ, 1913, 311 с.; А.Крушельницький, *Руска читанка: Для 4-ї кл. серед. Шкіл* [Rusca Reader: For 4th Cl. of Second. Schools], Львів, НТШ, 1913, 359 с.

²⁹ О.Попович, *Грамматика для шкіл народних* [Grammar for People's Schools], Відень, Накл. Вид-ва шкільних книг, 1913, н. 1, с.; О.Попович, *Грамматика для шкіл народних* [Grammar for People's Schools], Відень, Накл. Вид-ва шкільних книг, 1907, н. 2, 132 с.; О.Попович, *Руско-німецький словар* [Rusco-German Dictionary], Чернівці, Руська школа, 1904, 319 с.

³⁰ Ю.Романчук, *Руска читанка для нижших клас середних шкіл* [Rusca Reader for Lower Classes of Secondary Schools], Львов, Друк. Т-ва ім. Шевченка, 1879, т. 1, н. 1. – 249 с.; Ю.Романчук Ю. *Руска читанка для нижших клас середних шкіл* [Rusca Reader for Lower Classes of Secondary Schools], Львов, Друк. Т-ва ім. Шевченка, 1879, т. 2, н. 2, 278 с.; Ю.Романчук, *Руска читанка для IV класи шкіл народних* [Rusca Reader for the IV Class of People's Schools], Львов, Накл. Ставроп інститута, 1887, 352 с.

³¹ С.Смаль-Стоцький, Ф.Гартнер, *Грамматика української мови* [Grammar of the Ukrainian Language], Відень, 1914, 202 с.; С.Смаль-Стоцький, Ф.Гартнер, *Руска грамматика* [Rusca Grammar], Львів, Накл. Краєвого фонду, 1907, 242 с.; С.Смаль-Стоцький, *Про руску правопись* [About Rusca Spelling], Львів, 3 друк. т-ва ім.

Шевченка, 1891, 16 с.; С.Смаль-Стоцький, *Словар російсько-український* [Russian-Ukrainian Dictionary], Чернівці, Чопп, 1893, 32 с.

³² А.Крушельницький, *Лист до Франка І. від 26.03.1904* [Letter to Franko I. dated 26.03.1904], in: Жовтень, 1968, н. 9, с.148.

³³ Крушельницький А. Лист до Франка І. від 8.06.1906 [Letter to Franko I. dated 8.06.1906], in: Жовтень, 1968, н. 9, с.149.

³⁴ Уляна Кравченко, *Вибрані твори* [Selected Works], Львів, Каменяр, 1996, с. 339.

³⁵ ВРФіТ ІЛ ім. Т.Г.Шевченка НАН України, ф.59, спр. 1440, арк. 1.

Reference

1. I.Franko, *Shcho koshtuiut nashi shkoly ? ...* / [What Do Our Schools Cost?...], Kyiv, Naukova dumka, 1984, T. 41, Kn. 1 Ekonomichni pratsi (1878 – 1887), s. 147.
2. I.Franko, *Spravy kraiovi* [Regional Affairs], in: I.Franko, *Zibrannia tvoriv u piatdesiaty tomakh / za red. Ye.Kyryliuka*, Kyiv, Naukova dumka, 1984, T. 41, Kn. 1 Ekonomichni pratsi (1878 – 1887), s. 207.
3. B.Stuparyk, *Shkilnytstvo Halychyny (1772 – 1939)* [Schooling of Galicia (1772 – 1939)], Ivano-Frankivsk, 1994, s. 76.
4. S.Baran, *Z polia natsionalnoi statyky halytskykh serednykh shkil* [From the Field of National Statistics of Galician Secondary Schools], Lviv, 1910, s. 23.
5. B.Stuparyk, *Shkilnytstvo Halychyny (1772 – 1939)* [Schooling of Galicia (1772 – 1939)], Ivano-Frankivsk, 1994, s. 76.
6. *Szkolnictwo ludowe (Nowy Sącz)*, 1896, n. 3. – s. 2.
7. Ye.Iaroshynska *Yak vedesia nashym seliankam na Bukovyni, kolo Vikna* [How Are Our Women-Peasants in Bukovyna, Near Wikno], in: *Narod (Lviv)*, 1890, n. 10, s. 155.
8. *Halychanyn (Lviv)*, 1899, n. 145, s. 1.
9. *Viddil rukopysnykh fondiv i tekstolohii instytutu literatury im. T.H.Shevchenka NAN Ukrainy (VRFiT IL im. T.H.Shevchenka NAN Ukrainy)*, f. 83, spr.159, ark. 1.
10. *Svoboda (Lviv)*, 1902, n.11, s. 1.
11. *Dilo (Lviv)*, 1908, n. 15, s. 1.
12. [O.Barvynskiy], *Besida posla Oleksandra Barvinskoho, vyholoshena na 33-im zasidaniu palaty posliv derzhavnoi rady dnia 20 n[ovoho] st[yliu] chervnia 1891 r. pid chas spetsialnoi rozpravy budzhetovoi pry budzheti ministerstva prosvity* [Speech of Deputy Oleksandr Barvynskiy, Proclaimed on the 33rd Sitting of the Chamber of Ambassadors of the State Council on the 20th [n]ew [s]tyle June 1891 During the Special Discussion of the Budget of the Ministry of Education], *Niu-York – Kyiv, Vydavnychi dim «Stylos»*, 2004, T. 2 (Ch. 3 – 4), s. 909.
13. *Dilo (Lviv)*, 1891. – n. 139, s. 1.
14. *Uchytel (Lviv)*, 1893, n. 21, s. 28-29.
15. *Uchytel (Lviv)*, 1895, n 3, s. 45.
16. VRFiT IL im. T.H.Shevchenka NAN Ukrainy, f.135, spr. 30, ark. 122.
17. *Dilo (Lviv)*, 1907, n. 151, s. 2.
18. I.Rusnak, I.Chervinska, *Narodu viddani zhyttia i pratsia (Tvorchyi shliakh Ivana Bazhanskoho)* [Life and Work Devoted to People (Creative Path of Ivan Bazhanskoy)], Chernivtsi, Ruta, 2003, s. 25-26.
19. VRFiT IL im. T.H.Shevchenka NAN Ukrainy, f.59, spr. 690, ark. 1.
20. *Dilo (Lviv)*, 1890, n. 36, s. 1.
21. [O.Barvynskiy], *Besida posla Oleksandra Barvinskoho, vyholoshena na 33-im zasidaniu palaty posliv derzhavnoi rady dnia 20 n[ovoho] st[yliu] chervnia 1891 r. pid chas spetsialnoi rozpravy budzhetovoi pry budzheti ministerstva prosvity* [Speech of Deputy Oleksandr Barvynskiy, Proclaimed on the 33rd Sitting of the Chamber of Ambassadors of the State Council on the 20th [n]ew [s]tyle June 1891 During the Special Discussion of the Budget of the Ministry of Education], ... s. 914.
22. [O.Barvynskiy], *Besida posla Oleksandra Barvinskoho, vyholoshena na 33-im zasidaniu palaty posliv derzhavnoi rady dnia 20 n[ovoho] st[yliu] chervnia 1891 r. pid chas spetsialnoi rozpravy budzhetovoi pry budzheti ministerstva prosvity* [Speech of Deputy Oleksandr Barvynskiy, Proclaimed on the 33rd Sitting of the Chamber of Ambassadors of the State Council on the 20th [n]ew [s]tyle June 1891 During the Special Discussion of the Budget of the Ministry of Education], ... s. 910.
23. *Dilo (Lviv)*, 1893, n. 24, s. 1.
24. VRFiT IL im. T.H.Shevchenka NAN Ukrainy, f.135, spr. 30, ark. 122.
25. *Dilo (Lviv)*, 1896, n. 7, s. 1.
26. *Dilo (Lviv)*, 1910, n. 117, s. 1.
27. O.Barvynskiy, *Vyimky z narodnoi literatury ukrainsko-ruskoï KhIKh viku. Dlia vyshchyykh klasiv serednykh*

- shkil [Extracts from Ukrainian-Rusca Folk Literature of 19th Century. For Upper Classes of Secondary Schools], Lviv, 1902, 572 s.; A.Barvynskiy, Russkaia chytanka dlia vysshei gymnazyi [Rusca Reader for the Upper Gymnasium], Lvov, 1870, n. 1. Ustnaia slovestnost, 475 s.; O.Barvynskiy, Chytanka dlia pidhotovchoho klasu uchytelskykh seminarii [Reader for the Preparatory Class of Teacher Seminaries], Lviv, 1916, 416 s.; O.Barvynskiy, Vybir z ukrainsko-ruskoï literatury dlia III i IV roku uchytelskykh seminarii [Choice from the Ukrainian-Rusca Literature for the III and IV Year of the Teachers Seminaries], Lviv, nakl. vyd-va shkilnykh knyzhok, 1910, 559 s.; O.Barvynskiy, Vyimky z narodnoi literatury ukrainsko-ruskoï KhIKh viku: dlia vyssh. klas. ser. Shkil [Extracts of Ukrainian-Rusca Folk Literature of the 19th Century: for Upp. Class. of Sec. Schools], Lviv, Nakl. kraievoho fondu, 1905, n. 1, 326 s.; O.Barvynskiy, Vyimky z ukrainsko-ruskoï usnoi slovestnosti narodnoi dlia vyssh. seredn. shkil [Extracts of Ukrainian-Rusca Oral Folk-lore for High. Second. Schools], Lviv, Nakl. kraievoho fondu, 1903, 134 s.; O.Barvynskiy, Ohliad istoriyi ukrainsko-ruskoï literatury [Review of the History of Ukrainian-Rusca Literature], Lviv, 1912, n. 1, 29 s.
28. A.Krushelnytskyi, Nauka ruskoï movy v serednii shkoli [Teaching of Rusca Language in Secondary School], Lviv: NTSh, 1913, 259 s.; A.Krushelnytskyi, Ruska chytanka: Dlia 1-yi kl. sered. Shkil [Rusca Reader: For 1st Cl. of Second. Schools], Lviv, NTSh, 1913, 259 s.; A.Krushelnytskyi, Ruska chytanka: Dlia 2-yi kl. sered. Shkil [Rusca Reader: For 2nd Cl. of Second. Schools], Lviv, NTSh, 1913, 311 s.; A.Krushelnytskyi, Ruska chytanka: Dlia 4-yi kl. sered. Shkil [Rusca Reader: For 4th Cl. of Second. Schools], Lviv, NTSh, 1913, 359 s.
 29. O.Popovych, Hramatyka dlia shkil narodnykh [Grammar for Peoples Schools], Viden, Nakl. Vyd-va shkilnykh knyh, 1913, n. 1, s.; O.Popovych, Hramatyka dlia shkil narodnykh [Grammar for Peoples Schools], Viden, Nakl. Vyd-va shkilnykh knyh, 1907, n. 2, 132 s.; O.Popovych, Rusko-nimetskyi slovar [Rusco-German Dictionary], Chernivtsi, Ruska shkola, 1904, 319 s.
 30. Yu.Romanchuk, Ruska chytanka dlia nyzhykh klias serednykh shkol [Rusca Reader for Lower Classes of Secondary Schools], Lvov, Druk. T-va ym. Shevchenka, 1879, t. 1, n. 1. – 249 s.; Yu.Romanchuk Yu. Ruska chytanka dlia nyzhykh klias serednykh shkol [Rusca Reader for Lower Classes of Secondary Schools], Lvov, Druk. T-va ym. Shevchenka, 1879, t. 2, n. 2, 278 s.; Yu.Romanchuk, Ruska chytanka dlia IV kliasnykh shkol narodnykh [Rusca Reader for the IV Class of Peoples Schools], Lvov, Nakl. Stavrop ynstytuta, 1887, 352 s.
 31. S.Smal-Stotskyi, F.Gartner, Hramatyka ukrainskoï movy [Grammar of the Ukrainian Language], Viden, 1914, 202 s.; S.Smal-Stotskyi, F.Gartner, Ruska hramatyka [Rusca Grammar], Lviv, Nakl. Kraievoho fondu, 1907, 242 s.; S.Smal-Stotskyi, Pro rusku pravopys [About Rusca Spelling], Lviv, Z druk. t-va im. Shevchenka, 1891, 16 s.; S.Smal-Stotskyi, Slovar rosyisko-ukrainskyi [Russian-Ukrainian Dictionary], Chernivtsi, Chopp, 1893, 32 s.
 32. A.Krushelnytskyi, Lyst do Franka I. vid 26.03.1904 [Letter to Franko I. dated 26.03.1904], in: Zhovten, 1968, n. 9, s.148.
 33. Krushelnytskyi A. Lyst do Franka I. vid 8.06.1906 [Letter to Franko I. dated 8.06.1906], in: Zhovten, 1968, n. 9, s.149.
 34. Uliana Kravchenko, Vybrani tvory [Selected Works], Lviv, Kameniar, 1996, s. 339.
 35. VRFiT IL im. T.H.Shevchenka NAN Ukrainy, f.59, spr. 1440, ark. 1.